

עומקא דפרשה

חובות לחבירות או שיעור
קובעי
עיתים

ברית השבטים

שער הציון

סדרי השבטים

נחלת ז' שבטים

במורת ראובן

י"א שבטים וי"ב

פר' ויחי - בענייני י"ב שבטים

בס"ד ערב ש"ק י"ח טבת תשפ"א
שנה י"ג

במורתו של ראובן לעבודה

הרב דב זאב שטיינהויז

ראובן בכורי אתה כחי וראשית אוני, יתר שאת וכו', ופירש"י, ראוי היית להיות יתר על אחיך בכהונה, והיינו משום שעבודה בבכורות (דעת זקנים). ומבואר שניתלה מראובן הבכורה לענין עבודה, וצ"ע מדברי רש"י לעיל (להכ, כג) שכתב שראובן נשאר בכור לעבודה.

והנה בפשוטו נראה שהאי דינא דעבודה בבכורות הוא בפטר רחם, שהוא בכור מאם, כמו שלענין פדיון הבן הוא דווקא בפטר רחם, שהרי כל ענין הפדיון הוא שהבכור היה צריך להיות קדוש, והכנה נבחר לעבוד במקומו, וכן מבואר בכמה דוכתי, וכן נראה להדיא בקרא בבמדבר (ג, יב), ואני לקחתי את הלויים וכו' תחת כל בכור פטר רחם בבנ"י, ופירש"י שהיתה העבודה בבכורות, וכשחטאו בעגל נבחרו הלויים תחתיהם, הרי שמבואר בקרא שהעבודה היתה בפטרי רחם. וכן מבואר מלשון רש"י בפר' תולדות, שיעקב בא לעכבו שיהיה ראשון ללידה ויפטור את רחמה, ויטול את הבכורה מן הדין, עיי"ש ודו"ק.

אך צ"ע מפסוק זה גבי ראובן, שמשמע שראובן היה ראוי להיות כהן מצד מה שהיה כחי וראשית אוני, דהיינו בכור מאב, ובאמת מצד היותו פטר רחם לא היה סיבה שיהיה יתר על אחיו, שהרי גם דן גד ויוסף היו פטרי רחם, וכל מעלתו של ראובן על אחיו היה במה שהיה בכור מאב, ומהאכא משמע שהעבודה תלויה בבכור מאב, וצ"ע.

ומצאתי במ"א בס"י קכ"ח סק"ז, גבי נט"י לברכת כהנים, שהב"ח שם מביא מהמהרי"ל שבמקום שאין לוי, יטלו ע"י בכור פטר רחם שהוא קדוש על ידו, ומוסיף המ"א דבכור מאב שאינו פטר רחם, לא מצינו שום קדושה האידנא, עכ"ל, ומל' האידנא חזינו דנקט שכשהיתה עבודה בבכורות היה קדושה בבכור מאב, וכנראה שמקורו ממש"כ גבי ראובן וכו"ל.

וגדולה מזו מצאתי בעץ יוסף על המדרש בבמדבר שם, שהקשה איך יצחק הקריב קרבנות, הרי לא היה בכור, עיי"ש, והוא פלא, שהרי יצחק היה בכור של שרה, והיה פטר רחם, רק שלא היה בכורו של אברהם, חזינו דפשיטא ליה שהעבודה היתה דווקא בבכורות מאב ולא בבכור מאם, והראוני שכן נקט בפשיטות המהרי"ל דיסקין בפר' בא, וחיליה מהאי קרא דראובן. וצ"ע לישב הסתירות בזה.

ובהקדם צריך לבאר קצת החילוק בין בכור מאב לבכור מאם, שבאמת מסבירא נראה שעיקר הבכור הוא הבכור מאב, שהרי משפחת אב קרויה משפחה, א"כ גדול האחין מצד האב הוא עיקר הבכור, אך בפדיון הבן התורה חידשה קדושה דווקא בפטר רחם, ועיינו מה שביאר בזה המהרי"ל בגבורות ד' פרק ל"ח, שקדושה שייכא דווקא בבכור מאם. ובאופן פשוט היה נראה לבאר, שבבכור מאב אין משהו במציאות שלו שהוא בכור, וכל בכורתו הוא יחסי, שבמה שנולד לפני כולם, בזה הוא בכור, אבל בפטר רחם יש מציאות אחרת בלידתו, שליתו פתחה את הרחם, ולכן דווקא הפטר רחם נחשב לבכור בעצמיותו ובמציאותו, ורק לו יש שם ראשית בעצם, ולכן דווקא פטר רחם נתקדש בקדושת ראשית. ובקצרה נאמר שמעמד של בכור יש לבכור מאב, שהוא ראש המשפחה וגדול האחים, אך עצמיות של בכור וממילא קדושה של בכורה, יש דווקא לפטר רחם.

ועפ"י נראה לכאורה דתליא בזה, שאם הדין של עבודה בבכורות הוא שהבכור מצד יתרון קדושתו הוא המוכשר והראוי לעבודת הקרבנות, זה יהיה דין בפטר רחם, כי לו יש יתרון קדושה, אבל אם הענין בעבודה בבכורות הוא שראשי העם שהם ראשי המשפחות, הם מתיחדים להיות מיועדים למלאכת שמים, ומופקדים על עניני העבודה, זה שייך טפי לבכור מאב שיש לו את המעמד של בכור, והוא הקודם לכל מינוי ומשרה.

המשך בעמ' 4

נחלת שבעה שבטים מתי היתה

הרב אליהו סאל

רש"י על הפסוק (דברים יח, ב) 'ונחלה לא יהיה לו בקרב אחיו', כתב בשם רבי קלונימוס בשם ספרי; 'ונחלה לא יהיה לו' אלו נחלת חמשה. 'בקרב אחיו' אלו נחלת שבעה [עד כאן הספרי]. וביאר רבי קלונימוס [נחלת חמשה שבטים ונחלת שבעה שבטים, ומתוך שמשה ויהושע לא חלקו נחלה אלא לחמשה שבטים בלבד, שכן משה הנחיל לראובן וגד וחצי שבט מנשה, ויהושע הנחיל ליהודה ואפרים ולחצי שבט מנשה, ושבעה האחרים נטלו מאליהן אחרי מות יהושע, מתוך כך הזכיר חמשה לבד ושבעה לבד, עד כאן לשונו].

ושמעתי מחברים מקשיבים שהקשו שהרי אמרו בזבחים (ק"ח, ב) שבני ישראל היו בגלגל י"ד שנה שנחלקו לשבע שנים כיבוש ושבע שנים חילוק, ומיד אחר י"ד שנים באו לשילה. ושם הוכיחו מהפסוק ביחזקאל (מ, א) שלא התחילו למנות יובלות אלא לאחר י"ד שנים שנכנסו לארץ, וכן אמרו בתוספתא דמנחות (סוף פרק ו) 'לששים וארבע שנה עשו יובל', כלומר שרק לאחר י"ד שנים משנכנסו לארץ החלו למנות יובלות. ופשוט שכל העיכוב הזה שלא התחילו למנות יובלות מיד עם כניסתם לארץ הוא משום דקיימא לן שאי אפשר למנות יובלות אלא אם כן כל יושביה עליה, ודווקא באופן שכל שבט בחלקו, וכדאיתא בערכין (לב, ב) 'משגלו שבט ראובן ושבט גד וחצי שבט המנשה בטלו יובלות שנאמר (ויקרא כה, י) 'וקראתם דרור בארץ לכל יושביה' בזמן שכל יושביה עליה ולא בזמן שגלו מקצתן, יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יא יובל נוהג, תלמוד לומר (שם) 'לכל יושביה', בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין, עד כאן. ואם כן יש לתמוה איך יתכן שגם לאחר י"ד שנים היה כיבוש וחילוק רק של יהודה ויוסף, והרי כבר החלו למנות יובלות.

והנה ביהושע (יח, ב) מובא שבאמת שבעה שבטים נתעכבו עם חלוקת נחלתם, שנאמר 'וַיִּזְכְּרוּ בְּבִינֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר לֹא חָלְקוּ אֶת נַחֲלָתָם שְׁבַע שְׁבָטִים', ויהושע הוכיחם על זה שנאמר (שם ג) 'וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל עַד אָנָּה אִתְּם מִתְרַפִּים גּוֹי, וְלֹאֲחֵר תּוֹכַחַה זֶה בְּאֵמַת הַלְכּוֹ שְׁבַע שְׁבָטִים וְחִלְקוּ אֶת נַחֲלָתָם, שֵׁנָאֲמַר (שם ט-י) 'וַיִּלְכּוּ הָאֲנָשִׁים וַיַּעֲבְרוּ בְּאֶרֶץ יִזְכָּבּוּהָ לָעִירִים לְשַׁבְעָה חֻלְקִים, וַיָּבֹאוּ אֶל יְהוֹשֻׁעַ אֶל הַמַּחֲנֶה שֶׁלָּהּ, וַיִּחְלַק שָׁם יְהוֹשֻׁעַ אֶת הָאָרֶץ לִבְנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמִחְלָקָתָם, וַיְכִיֵּן שֵׁנָתָבָר שִׁי"ד שָׁנִים לֵאחֲרֵי כְּנִיסָתָם לָאָרֶץ כִּבְר מִנּוּ יוֹבִלּוּת, עַל כֵּן מוֹכְרִים לומר שבאותה השנה שבאו לשילה כבר חלקו כל שבעת השבטים 'המתרפים' מחמת שזירזם יהושע על זה כנזכר, ומקצת שנה חשיב שנה ולכן באותה שנה כבר התחילו למנות יובלות. והנה יהושע פרנס ישראל עשרים ושמונה שנים, כלומר י"ד שנים שעשו בגלגל וי"ד שנים בשילה, ומנו שתי שמיטות בחיי יהושע, ואם כן איך יתכנו דבריו של רבינו קלונימוס בשם הספרי שבעה שבטים חלקו מאליהם רק לאחר מות יהושע?

ואין לומר שמה שאמרו בערכין (שם) יכול היו עליה והן מעורבין שבט בנימין ביהודה ושבט יהודה בבנימין יא יובל נוהג, תלמוד לומר (שם) 'לכל יושביה', בזמן שיושביה כתיקונן ולא בזמן שהן מעורבין, היינו דווקא לאחר שכבר חלקו שאז כבר יש נחלה המיוחסת לבנימין בפני עצמו וליהודה בפני עצמו לכן צריך שלא יהיו מעורבין, אבל קודם שנתיישבו בנחלתם יכולים למנות יובלות כיון שכל ישראל עליה ואפילו שהם מעורבים, זה ודאי שאי אפשר שהרי אם כן היה להם להתחיל למנות יובלות משעת כניסתם לארץ, או לפחות על כל פנים לאחר סיימו שבע שנים של הכיבוש, וכיון שבעל כרחינו לא מנו עד לאחר י"ד שנים, לא היה להם למנות כלל יובלות עד לאחר חלוקת כל השבטים, וכיון שזמנו יובלות מיד לאחר י"ד שנה מוכח שסיימו אז באותה שנה את חלוקת כל השבטים, ודברי רבינו קלונימוס בשם הספרי תמוהים מאד.

המשך בעמ' 3

הגליון מוקדש לעילוי נשמתו הטהורה של שר התורה והיראה שריד לדור דעה

הגאון הגדול רבי הלל בן הג"ר מנחם מענדיל יוסף זאקס זצוקללה"ה • נלב"ע כ"ב בטבת תשע"ה

נתרם ע"י תלמידו שליט"א יישר כוחו וחילו

הנה בויק"ר פרשה ג' פ"ב איתא על קרא דתהלים כ"ב "כל זרע יעקב כבדוהו וגורו ממנו כל זרע ישראל" וז"ל: כל זרע יעקב אלו י"א שבטים, א"כ מה ת"ל כל זרע ישראל א"ר בנימין בן לוי זה שבט בנימין שבא באחרונה, עכ"ל. והיינו די"א שבטים נולדו כשנקרא יעקב אבינו יעקב ובנימין נולד כשנקרא ישראל.

מבואר, דשם ישראל הוא מיוחד לזמן שהיו י"ב שבטים ויעקב הוא לי"א שבטים, ומבואר דיש משמעות גם אחר שנולד בנימין לי"א שבטים בפנ"ע. ומיושב בזה הפיוט דאחד מי יודע דהאחד עשר הוא י"א כוכביא והיכן מצינו י"א כוכבים, אלא הוא י"א שבטים חוץ מבנימין שהם זרע יעקב [ועיין בהמשך הביאור בזה].

וזה מדויק בקרא דאליהו בהר הכרמל (מלכים י"ח לא) דכתב ויקח אליהו שתי עשרה אבנים כמספר שבטי בני יעקב אשר היה דבר ה' אליו לאמר ישראל יהיה שמך. היינו דשם ישראל נאמר כשהיה י"ב שבטים.

והביאור בהא דהיה צריך אז דוקא כנגד י"ב שבטים יש לפרש עפ"י הרמב"ן בפ' ויצא במעשה דהבאר דראה יעקב אבינו ג' עדרי צאן רובצים עליה וכו' הרמב"ן: כי הבאר ירמוז לביהמ"ק וג' עדרי צאן עולים ג' רגלים וכו' ונאספו שמה כל העדרים באים מלבוא חמת עד נחל מצרים וגללו את האבן והשקו שמשם היו שואבין רוח"ק [או תורה כמש"כ שם הרמב"ן] והשיבו את האבן מונח לרגל הבא, עכ"ל, ומקורו מבר"ר, ושם מבואר דהאבן הוא רמז ליצא"ר דמונע ההשגה הבאה מביהמ"ק, ומבואר דרק ע"י כל העדרים יכול לבוא ההשפעה של ביהמ"ק, והיינו כל י"ב שבטי ישראל, ולכן נצרכו להתאסף כולם, ואז הוא המצב דיראה כל זכורך את פני ה' אלוך.

וכיון שכן כשהיה צריך לגילוי שכינה בהר הכרמל להקריב שם קרבנות שירד אש מן השמים, היה צריך הכח של כל י"ב שבטים, ולכן הזכיר זה אליהו הנביא.

והנה חז"ל פירשו [הובא ברש"י שם] שמה שהזכיר אליהו הנביא דבר זה שקרא ה' ישראל, הוא משום שרמז השי"ת ליעקב אבינו אז שעתידי ישראל להקריב קרבן בחוץ כגוים. ולהנ"ל הביאור בזה דזה כח מיוחד שיוירדו שכינה שלא במקומה הקבוע וזה מכח שזכה יעקב אבינו לשלימות של י"ב שבטים דעי"ז יכולים לזכות לגילוי שכינה.

ובביאור יותר, דהנה במעשה דהבאר כתיב דכשראה יעקב את רחל הוריד האבן בשביל להשקות צאנה, מבואר לפי"ד הרמב"ן דאף דצריך כל העדרים בשביל גילוי שכינה, הרי דיש כח מיוחד לרחל וזרעה דהם לבד מביאים גילוי שכינה. וזה כמו שמבואר בזבחים קי"ח: דלעולם שכינה שרתה רק בחלק בנימין או זרע יוסף עי"ש, הרי דאף דכל ישראל באים לגילוי שכינה רק בצירוף כולם, זרע רחל זוכה ששכינה שורה בחלקו לבד.

ולכן אצל אליהו שהיה צריך להיות גילוי שכינה שלא בחלק הנבחר של בנימין היה צריך הכח של כל הי"ב שבטים.

ומה שזה שייך לשם ישראל, יש לומר ששם ישראל מרמז על שליטת יעקב אבינו על שרו של עשוי ששרה עם אלוהים ויוכל, ושרו של עשוי הואס"מ הוא כוחו של היצ"ר כידוע, וכיון שהאבן שהיא היצ"ר כנ"ל היא המונעת גילוי שכינה מישראל, ע"כ כשזכה לשם ישראל זכה לכח של גילוי שכינה בזרעו, והוא או ב"ב שבטים או בבנימין במיוחד שנולד כשנשלם שם ישראל או בזרע רחל וכנ"ל.

ועד"ז כ' הנצי"ב בהא דבנימין לא השתחוה לעשוי שהוא כיון שנולד כשנקרא בשם ישראל דהוא שרה עם אנשים ע"כ בנימין אין משתחוה לעשוי.

ויש להוסיף בס"ד דעיין במדרש תנחומא מהד' בובר בסוף פ' מקץ דמבואר שם דמה דכתיב אצל בנימין שאינו יכול לעזוב את אביו זה רמז ג"כ למה שאין בנימין יכול לעזוב את אבינו שבשמיים, ואינו יכול ליצא בגלות בלא כוחו של יהודה שלקח ערבות עליו עי"ש.

ויש לומר דכידוע ד' הרמב"ן בסוף פ' ויחי שאהליהם של האבות היה שכינה בהם וכל כח השראת שכינה במשכן ובמקדש אח"כ הוא מכח שאנו חוזרים למעלת אבותינו שהיה שכינה שרויה אצלם. ובנימין שחופף עליו כל היום ובין כתפיו שכן, ואצלו כח השראת שכינה לחוד בלא כל הי"ב שבטים כנ"ל, הוא אינו יכול לעזוב את אביו ששכינה שרויה אצלו.

וכשיש גלות מה שאין ועזב את אביו ומת אצל בנימין הוא רק מכח יהודה שמשתתף עמו. ויש לומר שזה נרמז בהא דזרע יעקב הוא י"א שבטים כנ"ל בריש הדברים מויק"ר, דהיינו בלא בנימין שבנימין אין לו קיום בגלות, וחשיב רק י"א שבטים, ושעם ישראל הוא בדרגת יעקב שהוא השם של הגלות שאין דרגת שרית עם אלוהים ואנשים ותוכל, אז חשיב רק י"א שבטים.

בסליחות לצום גדליה ישנה סליחה לרבינו גרשום "זכור ברית אברהם ועקידת יצחק" שבו מזכירים את ברית השבטים: **"ברית אבות ואמהות והשבטים זכור למוכים וממרטים"**. ויש להעיר מדברי הר"ח ברכות (טז): בביאור הגמ' אין קורין אבות אלא לשלשה. פרש"י, לאפוקי שבטים. והר"ח פ' אין אומרים זכור לנו ברית אבות אלא לשלשה, אומר, זכור לנו זכות אברהם יצחק ויעקב, מיכן ולמטה אין מזכירין. ובאו"ז (הל' תפילה סי' ק"ו) הביא עוד בשם ר"ח דהשבטים לא חשיבי כי הני, לפיכך אין מזכירין ונתלין בזכותן. ולכאורה פליג על הרבינו גרשום שכתב את זכרון ברית השבטים. והיה אפשר ליישב עפ"י מש"כ התוס' שבת (נה. ושמואל) דיש ב' ענינים שונים, **זכות אבות, וברית אבות**, עי"ש. דמש"כ הר"ח דאין להזכיר, קאי על **זכות** השבטים ולא על **ברית** השבטים. אמנם בלשון הר"ח כתב גם לשון ברית. ויל"ע, דמסביר החילוק מבואר, דברית אינה זכות אלא הבטחה ובפרט שברית השבטים הובטחה לאבות וכדלהלן. [ועי' באו"ז שהקשה על הר"ח איך מתפללין בזכות אבות, הלא תמה זכות אבות. ותירץ שהזכות הסתיימה לענין שתפעל מעצמה, אבל דרך תפילה שתעמוד לנו זכות אבות, כה"ג לעולם לא תמה ולכן שפיר מצלין "זכור ברית אברהם ועקידת יצחק". וכן "אב הרחמים הוא ירחם עם עמוסים בזכות (ולגרסתינו 'ויזכור') ברית איתנים"].

ויש להעיר על דברי הר"ח מדברי התוספתא (סוף מע"ש) בוידוי ביכורים: "וברך את וגו' האדמה אשר נתת לנו כאשר נשבעת לאבותינו". כאשר נשבעת - זו שבועה של אברהם. 'לאבותינו' - הכל **בזכות שבטים**, עי"ש במפרשים. מבואר לכאורה דמתפללים בזכות השבטים. אכן י"ל דהוי רק סיפור דברים.

והנה במהות ברית השבטים, מבואר ברש"י ב"ר (צ"ד ה'), ובר"ש והראב"ד בתו"כ (בחוקותי כ"ו מ"ב) שהוא הכלל הגדול "גמירי דלא כלה שבטא" (ב"ב קטו:). עוד מצינו דברית השבטים קאי על ירושת הארץ, כך מתבאר בספרי (דברים א' ח') לג' הגר"א. וכן במפרשים חבקוק (ג' ט'). ועי' בגרי"ז (פ' ויחי וסטנסייל פ' כי תשא).

ומצאתי כמה מהלכים מתי נכרתה ברית השבטים:

א. עם אברהם (פ' מהרז"ו ב"ר צ"ו). [ונקט דהברית מתייחסת לריבוי של זרע השבטים].

ב. עם יצחק (מתנות כהונה שם).

ג. עם יעקב (גרי"ז סטנסייל פ' וירא וכי תשא, וכן נראה ברד"ק בשופטים כ"א י"ז).

ד. ביציאת מצרים (מלבי"ם פ' בחוקותי בתו"כ אות נ"ג). ולפי"ז היה עם השבטים עצמם [והיינו זרע השבטים]. וכ"כ בתולדות אדם (בספרי פ' דברים, ואיירי לענין ירושת הארץ). [והגר"א גרס בספרי בנוסף לברית יוצאי מצרים גם ברית השבטים, ולפי"ז הם ב' ענינים]. ועי' בפי"ת (שמו"ר מ"ד) שהעיר דהיכן מצינו שהקב"ה כרת ברית עם השבטים עצמם, ונקט שבריתם היה עם האבות. וכן נקטו ברד"ק ומצודות (חבקוק ג' ט') שברית השבטים [לענין ירושת הארץ] היה עם האבות. אמנם ברש"י שם כתב דזה היה עם השבטים עצמם.

ומאמתי נקראו 'שבטים' לענין חלות הברית שלא כלה שבטא, מצינו בזה ב' דרכים:

א. במשך חכמה (פ' ויחי עה"פ שבטי ישראל) כתב שזה נתקיים אחר ברכת יעקב לבניו. וכ"כ הגרי"ז (סטנסייל פ' וירא) וציין לאגדת בראשית (פרק פ"ב) שרק מאז נקראו שבטים. וכן נראה ברמב"ן (פ' ויחי מ"ח ט"ז).

ב. החת"ס (ב"ב קטו: נקט שנקראו 'שבטים' לענין זה, רק מזמן קבלת התורה. וביאר דהא דלא כלה שבטא הוא מחמת שכל שבט נחשב 'ציבור', וציבור אינו כלה. וכ"כ במשך חכמה (פ' בהעלותך ט' י') בהגדרת נצחיות השבט, שאין מיתה בציבור, עי"ש עוד. וכבר מבואר כן בתוס' ישנים יומא (ג.) ועי' פיה"מ תמורה (ב') ב'). ועי' ברש"י דברים (ל"ג ג'), ואכמ"ל.

והנה הקשה החת"ס איך בחטא העגל ובחטא המרגלים, אמר הקב"ה למשה שיכלה את כל ישראל ויעשה אותו לגוי גדול, והלא גמירי דלא שבטא. וכתב דבר מחודש מאוד, דבעגל, ובמרגלים כשאמרו "ניתנה ראש", בטלה קבלת התורה. וממילא בטל הכלל דלא כלה שבטא, משום שהשבט איבד אז את תואר 'ציבור' והוא נשאר רק על כלל ישראל, ומאחר שמשה יסא, שם ה'ציבור' יתקיים אצלו. אך אכתי קשה איך נגזרה גזירת כליה בזמן אחשוורוש, להשמיד ולהרוג את כל היהודים. ויש ליישב קושינו באופן אחר, דמאחר דסו"ס עם ישראל לא כלה, ע"כ שזהו מכללא דלא כלה שבטא. וכל הצד שיהיה כליון זהו מעיקר הדין, שכן היה ראוי להיות, אך בפועל לא שייך שיהיה כן, ועיין.

עוד בסליחה הנ"ל נזכר גם **ברית אמהות** ומקורו בתו"כ (בחוקותי כ"ו מ"ב). וביאר הגרי"ז (סטנסייל פ' וירא) שברית האמהות אינה ברית חדשה, אלא שזרע האבות שנכרת עליהם ברית, יצא מהם. ונכלל בזה שי"ב השבטים יצאו רק מהם, עי"ש. וצ"ב דחלק מ"ב השבטים יצאו גם מבחלה וזילפה, והלא אינם קרוים אמהות. ועי' בח"ח (תו"כ שם בביאור ג') דברית האמהות היה עם ד', שרה רבקה רחל ולאה, עי"ש. וצ"ב.

פער הליון

י"ב שבטים - קיום העולם

אי' בתנחומא, שבטים על סדרו של עולם הוא מהלך, היום י"ב שעות, הלילה י"ב שעות, השנה י"ב חדשים, המזלות י"ב, לפיכך כל אלה שבטי ישראל שנים עשר. ועי' בס' עשרה מאמרות (אכ"ח ח"א טו) ששבט יוסף נחשב לב' שבטים כנגד חודש העיבור.

ובשמו"ר (טו, א), אתה מוצא י"ב מזלות יש ברקיע כשם שאין השמים יכולין לעמוד חוץ מ"ב מזלות כך אין העולם יכול לעמוד חוץ מ"ב שבטים. ועי' מג"א ר"ס סח שהביא מס' הכוונות שאין לשנות מנהגי שרשי התפלה, כי י"ב שיערים בשמים נגד י"ב שבטים וכל שבט יש לו שער ומנהג.

וכתב רבינו בחי' (ויחי) שנרמז כאן שכל המציאות קיימת בזכות שבטי ישראל י"ב, ועל כן הזכיר בהם לשון "כל אלה" כלשון האמור בכל הנמצאים כולם (ישעיה סו, ב), "ואת כל אלה ידי עשתה", ובא להורות שכל הנמצאים כולם מיוסדים על שבטי ישראל י"ב. ומשום כן מספר י"ב מופיע בג' חלקי המציאות, בעולם העליון י"ב מלאכים הסובבים כסא הכבוד... בעולם האמצעי י"ב מזלות, ובעולם השפל י"ב שבטי ישראל.

וכע"ז כ' המלבי"ם (מט, כח) שמספר ה"ב שבטי יעקב היה הכרחי, כי כן גם בעולם הגדול י"ב גבולות ואלכסונים וי"ב מזלות וי"ב צדופי הויה וי"ב שיערי רקיע, שכל שבט מושך ברכתו מן הים העומד על שנים עשר בקר, וכו'. ועד עתה היה הלב והסגולה אצורה באדם אחד בכל דור והוא היה מקדש לשכינת ה' ולכל הטובות הרוחניות, ומעתה נתפרד השורש לי"ב ענפים שהם י"ב שבטים. ובזה פי' בצורר המור (ויחי) את אבילות יעקב על יוסף, דלפי שהוא קיום העולם (כנ"ל). לכן כשתעלה ממנו יוסף היה בוכה וימאן להתנחם, לפי שנתפרדה החבילה ונהרס הבנין. ולכן גם הברכה היתה "איש אשר כברכתו" ולא כולם יחד, לפי שהם כנגד י"ב מזלות וי"ב חדשים כ"א צריך ברכה לעצמו.

שבט - ענף

כתב הר"י אברבנאל (מט, כח) הנה כולם היו שבטי ישראל שבטים יוצאים מאותו גזע הנכבד וכולם היו שלמים במעשיהם ולכן קראם שבטים כי המשיל יעקב ובניו כאילו ששרשו אחד וענפים רבים מסתעפים ממנו, ונקרא הענף הגדול שבט וכל ענף יסתעף לפארות והם המשפחות וכל פאר' תסתעף לרוב עלים והם בני המשפח', וכמו שמדרך האילן וטבעו שכשהשורש הוא טוב כל הפארות והשבטים והעלים היוצאים ממנו הם טובים, כן היה יעקב שהוא השורש שלם וטוב ובניו שבטים ישרים וטובים. וכ"כ השפ"א (ויחי) עי"ש.

וכע"ז פי' המלבי"ם שהשבט והענף הם שמות נרדפים, והענין שהם ענפים מהשורש של יעקב, ולכן הגם שנתן לכל שבט ברכה בפ"ע בכ"ז כלם משתתפים בכל הברכות, שכל אחד מהם היה כלול מכל ה"ב, כמו שכל כח הנמצא בענף מיוחד מן האילן הוא כלול בכל האילן, ע"כ.

וכן משמע במדרש (במדב"ר נשא ג), כל אלה שבטי ישראל שנים עשר וגו' עשה אותם יונקים זה מזה. ועי' ב"ר פר' יוצא (סח, יא) כיון שנתאחו י"ב אבנים זו לזו ידע שהוא מעמיד י"ב שבטים.

[הרד"ק בספר השרשים, כתב שיש לשון שבט שעניינו משפחה, אלא שהוא גדול ממשפחה או שהוא כלל לכל השבטים. ויש ענין אחר שמשמעו מטה (מקל), כמ"ש וכי יכה איש את עבדו בשבט, תרועם בשבט ברזל, (ועי' רש"י בפס' לא יסור שבט מיהודה). והוסיף שנקראת המשפחה מטה "כי המשפחה שבט ומטה כל אחד לחברו מבני המשפחה".]

דין השבטים

אי' באגדת בראשית (פרק פג) כיון שברך כל אחד ואחד לפי צרכו, עשה אותם שבטים, שנאמר כל אלה שבטי ישראל וגו'.

וביאר הגר"ז דמשו"כ בפ' וישלח (לה, כב) כתיב "ויהיו בני יעקב שנים עשר", ולא נזכר שבטי ישראל כמו בפ' ויחי, משום דלא חל עלייהו שם שבטים עדיין. ומבואר גם הא דאפרים ומנשה נעשו אח"כ לשני שבטים, דאם נימא שבטי יעקב עם לידתן חל עליהם שם שבטים, א"כ הרי כבר נעשה יוסף לשבט ואין יתכן שיחלקו אח"כ לב' שבטים חדשים, אלא ודאי שעד הברכות לא היה כלל שם שבטים. ויישב בזה גם מה שיעקב ה' סבור שיוסף מת אע"פ דגמירי דלא כלה שבטא (ב"ב קטו): משום שאז עדיין לא חל עלייהו שם שבט.

« המשך מעמ' 1

פער הליון

מנין י"ב השבטים

בפס' (מט, כח) "כל אלה שבטי ישראל שנים עשר" הק' האוה"ח שאם מנין זה של י"ב כולל את לוי, א"כ היאך מתקיים מה שאמר יעקב ליוסף "אפרים ומנשה כראובן ושמעון", ואם אין לוי בכלל כמו בפ' במדבר שלא נמנה בי"ב שבטים שבדגלים, קשה למה יגרע לוי מברכת אביו. ותי' שלוי ושמעון נמנו כאחד משום שבברכת יעקב כלל אותם יחד.

והרד"ק פי' דזו גופא כוונת המקרא, לפי שיוסף היה שני שבטים, אעפ"כ לא היו אלא שנים עשר בחלוקת הארץ, כי לוי לא נטל חלק בארץ והנה שנים עשר שבטים.

ובמדרש שכל טוב אי', כולן שוין ואע"פ שהעמיד אפרים ומנשה כראובן ושמעון, אינם אלא י"ב שבטים, כדרך שהיו חקוקין על אבני האפוד ועל אבני השם. וכן אי' בפסיקתא זוטרותא - לא פחות ולא יותר, כשם שהיו חקוקים על אבני האפוד ועל אבני השם.

וכ' הספורנו שמנשה ואפרים לא היו במנין השבטים זולתי בענין ירושת הארץ והנמשך אליה בהעדר שבט לוי. וכך ביאר המלבי"ם (שם) שתמיד נשאר מספר י"ב, ומה שחילק מנשה ואפרים לשנים הוא רק במקום שלא נמנה שבט לוי, אבל במקום שנמנה לוי, נמנה יוסף רק לשבט אחד, כמו באפוד ובהר גריזים.

ועי' בתנחומא (ויחי טז) אמר ר' יוחנן, וכי שנים עשר שבטים היו, והלא אפרים ומנשה הרי י"ד, אלא כשלוי נמנה עמהן אין אפרים ומנשה נמנה עמהן, וכשאין לוי נמנה עמהן אפרים ומנשה נמנין עמהן שבט אחד.

אפרים ומנשה כראובן ושמעון

בגמ' ב"ב כג. מבואר שיוסף קיבל חלק בכורה בכך שהבטיח לו יעקב "אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי", ופי' הרשב"ם כנגד שני שבטים וכדאמרן לשבטים איתפלג דהיינו פי' שנים כאחד. וכך פי' רש"י בחומש, בחשבון שאר בני הם ליטול חלק בארץ איש כנגדו. ומולדתך - אם תוליד עוד לא יהיו במנין בני אלא בתוך שבטי אפרים ומנשה יהיו נכללים, ולא יהא להם שם בשבטים לענין הנחלה.

ועי' הוריות (ו: דדרשו מהפס' על שם אחיהם יקראו בנחלתם לנחלה הוקשו ולא לדבר אחר. [ומה שחלוקים בדגלים, כנחלתן כך חנייתן לחלוק כבוד לדגלים. ומה שחלוקים בנשיאים הוא לחלוק כבוד לנשיאים]. והק' בתכלת מרדכי (למהרש"ם) דכיון שניתנה הבכורה ליוסף מ"ט אינן כשבטים לכל דבר. ובשם הגר"א אברמסקי הובא לבאר שיעקב יכול לתת רק מה שבכוחו וזכות קניינו, אבל שאר המעלות והענינים של השבטים הם על פי ה'. ופי' עפ"י דלכן הקדים יעקב לומר, (מחג) "אל ש-די נראה אלי וכו' ויאמר אלי וכו' ונתתי את הארץ הזאת לזרעך אחריו אחוזת עולם, ועתה שני בניך" וכו'. דכיון שהקב"ה הבטיח לו את הארץ הרי היא שלו, ובידו לעשות בה כחפצו.

ובחידידושי מרן ר"ז הלוי כ' דההקדמה בפס' הנוגעת לחלוקת יעקב, הוא במ"ש "ונתתי לקהל עמים", שנאמרה בזה הבטחה על דין שבטים (ראה לעיל), ומכאן זה אמר יעקב דכיון שחלוקת הארץ תלויה בשבטים, קובע שגם אפרים ומנשה יהיו שבטים.

חלוקת הארץ לשבטים

נחלקו רש"י ורמב"ן אם למעשה אפרים ומנשה קיבלו יותר שטח בא"י מצד היותם ב' שבטים, ותלוי באופן חלוקת הארץ. שרש"י כאן כ' דאע"פ שנתחלקה הארץ למנין גלגלותם, וכל איש נטל בשוה חוץ מן הבכורות, מ"מ לא נקראו שבטים אלא אלו. והרמב"ן הק' עליו שא"כ אין הבכורה ליוסף אלא לענין הכבוד בלבד שיקראו בניו שבטים, והלא הדין נאמר לגבי נחלה ולא לדבר אחר, (כנ"ל).

ולפי הרמב"ן החלוקה לפי מספר האנשים היתה רק בתוך נחלת כל שבט, אבל את החלוקה הכללית של הארץ עשו בי"ב חלקים שוים, ונטל שבט שמעון המועט שבהם כשבט יהודה שמרובה באוכלוסין, וממילא נטלו אפרים ומנשה כראובן ושמעון בשוה.

ושי' הראב"ד (בשטמ"ק ב"ב קיז): שהגורל היה רק על התחומין, ואחר שהתברר באיזה תחום יקח השבט, חלקו יהושע ורשאי אבות המטות לפי מספר הגלגלות, ושבת שהיו אנשי מרובים לקחו חלק מרובה, ופרט זה לא היה עפ"י גורל. וכ' המלבי"ם (יהושע יד) דכך דעת רש"י [דלא כהרא"ם], וביאר לפ"ז דמ"ש אפרים ומנשה כראובן ושמעון היינו שנקראו שבטים לענין שיעלה לכ"א גורל מיוחד בתחום מיוחד.

ונראה לי ליישב בס"ד דהאי ספרי אזיל בשיטת רבי יהודה (ר"ה ט, א) ששנת חמשים עולה לכאן ולכאן, שהרי כפי המתבאר בזבחים (קיה, ב) כל ההכרח שהתחילו למנות יובלות מיד לאחר י"ד שנה משנכנסו לארץ הוא ממה שמצינו שי"ד שנה לאחר החורבן היה יובל, והרי משנכנסו לארץ עד החורבן היו שמונה מאות וחמשים שנה שהם שבעה עשר יובלות שלמים לחכמים ששנת חמשים נמנית בפ"ע, אמנם לר"י ששנת חמשים עולה

בסדרי השבטים

הרב משה מרדכי הלוי הפנר

א. יש לעיין אם יש קדימה (לענין צדקה ולהחיות) בשבט אחד, וכגון להקדים בני רחל ולא להביא השפחות, וכדומה. ובתוספתא קרבנות י' ב' קרבן האיש קודם לקרבן האשה וכ"פ הרמב"ם בתמידים פ"ט י', וע"ע הוריות י"ג סדרי קדימת בני אדם זל"ז, ולא מצאנו קדימה בשבטים, ומשמע דליכא שום קדימה, ויל"ע.

ב. ואפילו אם אין קדימה לאיש 'משבט פלוני' לאיש 'משבט פלוני' י"ל דהיינו מפני שאין הקדימה מתייחסת אל השבט, אבל היכן שמקדימים השבט שפיר י"ל דהשבטים קודמים זל"ז. ולפי"ז יל"ע בפר העלם דבר של ציבור דקיי"ל כמ"ד דמביאים י"ב פרים (שגגות י"ב א' והוריות ד ע"ב), פר לכל שבט ושבט, האם יש דין סדר (לכתחילה) בהקרבנות, ואם כן מהו הסדר, כתולדותם, כחשיבותם, כסדר הקרבת הנשיאים וכו'. [באמת יש צד שהיא חובת ב"ד להביא י"ב, ולא היה שום פר מוסיים לשום שבט, ולכן לא היה נפק"מ, אבל בירושלמי הוריות (פ"א ה"ח) אמרו דלשיטת ר' יהודה ג' מכל שבט ושבט סומכים וראש ב"ד על גביהן, ומבואר דמייחדים פר לכל שבט.]

סדרי השנה כסדרי השבטים

בתנחומא (ויח"ט ט"ו ד"ב) מבואר דהשבטים מכוונים כנגד י"ב חדשים, ובספר שערי אורה (סופ"ה) מסודרים כסדר הדגלים (וכ"מ בספר בני יששכר בכ"מ). והג"ר יעקב חיים סופר (בספרו מנחת שלום חי, סימן ס"ג) תמה על רבי חיים פלאג' (בית מועד לכל חי, סי' י"ו), והבן איש חי (שנה א' דברים) שנקטו הסדר כפי תולדותם, וכתב דמקורם בדברי רבי יעקב עמדין (בסידורו), והקשה דהרי אי"ז כמשנת השע"א והאריז"ל.

אמנם ראיתי בשם משמואל (פרשת קדושים, ר"ח אייר) שכתב בזה"ל, הנה לפי סדר לידת השבטים מתיחס חודש אייר לשמעון, וכן הוא בזוה"ק (ח"א קע"ג א, ר' ב, רל"ו א) עכ"ל, ואף שאינו מבואר שם בהדיא (ולק"מ על האריז"ל ושע"א) מ"מ לפי"ז יש ליישב בזה מקורם של הריעב"ץ והגר"ח פלאג' והבא"ח.

« המשך מעמ' 1

בכורתו של ראובן לעבודה

ועכשיו אולי אפשר לחדש ולומר דבאמת תרוייהו איתנהו, שגם לדורות שהעבודה בכהנים, נראה שיש בזה שתי דינים, שמצד אחד יש בכהונה ענין של הכשר לעבודה, שיש הרבה עבודות שאינם כשרים אלא בכהן, ובפשוטו היינו מצד יתרון קדושת הכהן, שלכן רק הוא ראוי לעבודת הקרבנות, אך באמת מצאנו עוד ענין בכהנים, והוא שעבודת הקרבנות מוטלת על הכהנים, ואף דברים שכשרים בזר, מ"מ הם מוטלים על הכהנים, שהם מופקדים על כל הענין של עבודת הקרבנות. (ומצאנו במצות המשמרות שהתורה הקפידה שהעבודה תיעשה ע"י ממונים ומופקדים לכהן, עיין בחינוך מצוה תק"ט). ועפ"י חידשו האחרונים (ודייקן כן מלשון רש"י ביבמות לג:), שאפי' שחיטה שכשרה בזר, מכ"מ בשבת רק הכהנים יכולים לשחוט, כי העבודה דוחה שבת רק למי שמצוה בה, והיא מוטלת עליו. (עיין רש"ש שם, שעה"מ פ"ב מביא"מ, ובית הלוי ח"ב ס"ט). ובאמת שהשם כהנים הוא ע"ש חלק זה, שמשמעות כהן הוא מה שהם מכהנים בתפקיד זה, ואין משמעותו יתרון קדושה, אלא ענין של יחוד ומינוי להיות משרתי השם ועובדי העבודה.

וא"כ אולי נוכל לומר שגם בזמן שעבודה היתה בבכורות היה בזה ב' ענינים, שהבכורות מצד יתרון קדושתם היו המוכשרים והראויים לעבודה, וזה היה בפטר רחם שיש לו יתרון קדושה מחמת השם ראשית שלו, אך היה עוד ענין שהבכורות ממונים ומופקדים על עניני העבודה, וחלק זה היה בבכורות מאב, שהם ראשי העם והקודמים לכל מינוי ושררה, והופקדו גם על עבודת המקדש. (ולדברינו פטר רחם שלא היה בכור מאב, יכל לעבוד רק בקרבנות יחיד, ככהן שלא במשמרו, ובכור מאב שלא

נושאי הגליונות הקרובים בס"ד

שמות - נושא בעול עם חברו
וארא - כבוד מלכות

בא - בישול באש בחמה ובחשמל

ד"ת [עד 700 מילים] יתקבלו בצירוף שם מלא

בדוא"ל: a740700@gmail.com

באותו שבוע, עד יום שלישי בלילה

תגובות

לגליון ת"א - בענייני י' בטבת

מה שהעיר הרב טוביה גולדשמידט בענין קידוש על מזונות בליל שבת לפני הסעודה שמה שהעיד הביה"ל (סי' רמט ס"ב) שנהגו להקל בזה, זה בשחרית ולא בליל שבת, נראה להעיר בזה, דאמנם היה מקום לחלק בזה שקידוש בלילה יסודו הוא דאורייתא ולכן הוא יותר חמור (ועי' שו"ת עין יצחק סי' יב שחילק כן) אך מ"מ לדינא לא משמע שיש בזה חילוק, והגר"ז בסי' רמט שם ג"כ כתב ליישב המנהג ובדבריו משמע שזה גם בלילה.

הרב אפרים גרבר

הרב אהרן חיים הופנר ביאר בדבזמנינו יכול העולה לתורה לקרות י"ג מדות ביחד עם הצבור ולא עם הבעל קורא, אולם יש להעיר כי יש גם טעם פשוט למה צריך לקרות עם הש"ץ, דהרי באמת העולה לתורה הוא צריך לקרות להוציא לקהל, רק תקנו מפני הבושה שיהא אחד מיוחד שקורא והוא מקריא את העולה, ולכן אם העולה קורא עם הצבור נמצא שיש כאן רק הקורא שמוציא לצבור, וא"כ צריך הוא לברך הברכות ולא העולה.

הרב דוד אריה שלזינגר

לגליון ת"ר - בענייני חלומות

בעניין מה שכתב הרב יצחק ליסיצין שהגר"ז זצ"ל לא פחד מהחלומות אלא מדינא דגמרא שצריך להיטיב את החלומות, יש להעיר שהגר"א זצ"ל סיפר שהסיבה שהגר"ז היה מרבה להיטיב חלומות היא משום שכאשר היה בבריסק הוא חלם חלום רע מאוד (הוא גם סיפר מה היה חלום) ובבוקר החלום הרע התגשם ומאז החל הגר"ז לחשוש לחלומות ולהיטיבם.

ובעניין מה שכתב שהחזו"א זצ"ל אמר לומר רבש"ע בברכת כהנים וצייד לומר שזה היה ביו"ט כבר הארכתי בגליון הנ"ל להוכיח שגם בארץ ישראל יש לומר זאת בברכת כהנים אע"פ שהם אינם מנגנים ושכן היתה דעת החזו"א ע"ש.

ובעניין מה שהקשה מה מקורו של מרן הגר"ח ק"ק שליט"א שלא צריך להיטיב חלום אלא מספיק לומר רבש"ע בברכת כהנים, שמעתי שדיוקו מהמ"ב (תקכ"ט ס"ק י"ח) שכתב בשם האליה רבה שלא צריך להתענות ביו"ט תענית חלום כיון שביום טוב הכהנים עולים לדוכן ואפשר לומר רבש"ע ע"ש.

הרב זיו שצלקה

במש"כ הרב אביחי שרעבי להעיר בדברי הרמב"ם הרואה חלום רע וכו' שכל חלום רע הוא סימן ואות שישוּב בתשובה. אינו מדוקדק כלל, אמנם הרמב"ם סתם ולא חילק אבל פשוט וברור שהרמב"ם לא יתיר להתענות בשבת ולבטל מצות עונג שבת על כל חלום רע רק בגלל שמטרתו שישוּב בתשובה. והראיה שבה"ל תענית פ"א שם, הרמב"ם פתח שחובה מד"ס להתענות על הצרות כדי שירוחמו מן השמים ובשורש הדבר כי אין הדבר מקרה ומנהג העולם אלא ישוּב בתשובה. וכתב שם שאין קובעין תע"צ בשני וחמישי או בשבתות וימים טובים או ב"ח וחנוכה ופורים וכוה"מ עיי"ש. וכ"כ שבתענית יחיד על מי שיש חולה וכו"ב שמתענה להרבות רחמים שאין להתענות בימים הנ"ל להוציא משני וחמישי עיי"ש. כך נמצא שתענית על הרואה ח"ר ועוד בשבת הוא נראה חמור מהם, היתכן? אתמהא?! והדבר אומר דרשני ואם מצוה קא עביד על שום מה מתענה תענית לתעניתו וכי למה עבירה בידו? הרי עשה כמצוות הרמב"ם או חז"ל שהורוהו להתענות. אלא בע"כ שלא כל הרואה ח"ר ירוץ ויתענה להשחית את גופו וכ"כ בשבת שלא יבטל עונג שבת. אלא שהדבר תלוי בהרבה גורמים ומרכיבים שאכ"מ לפרט, וכבר נכתבו הרבה ספרים בעניני חלומות ופתרון, ולענ"ד עדין לא עמדו שית הרמב"ם כדבעי. והדבר תלוי בין היתר בגברא קפדנא ולא לכל איניש דעלמא. וכבר כתב הריב"ש סי' תקיג הביאו המג"א והמשנ"ב ועוד, "דאי הוי גברא דלא קפיד בחלמא בישא. וכשמואל", אין לו להתענות, כלומר ששמואל שם שלא כרב הספיק לו לביטול חלומות הרע רק באמירת "חלומות שוא ידברון", ורק במצטער ומקפיד דברו שיתענה כי בריא לנפשו. וכבר רמזה הגר"ח כאשר בש"ט שהב"ד (אגב מה שהעיר על הרש"ט בענין מאן דקפיד כי לא נמצא בגמ' רק בזוגות, אין זה מדויק שכן כאמור הריב"ש ורבים אחריו תלוהו בענין חלומות, וכידוע הרמב"ם בתשובה הביאנוהו כל הפוסקים בענין נישואי קטלנית שהיא מידת הקפדנים, ובדברים של נישואי כתב בספר חסידים שתלוי במאן דקפיד במחשבתו, ויש עוד הרבה דברים שאכ"מ שהפוסקים תלוהו במאן דקפיד). וברור שהרמב"ם יחתום על דרך זו, כי הרמב"ם גם היה גדול רופאי הגופות והנפשות. ולא הבינותי מה הביא ראייה מהגמ' ומדרש הגדול בענין הטבת חלום שאף אינו יודע יטיבנו בבר"כ, והרי הרמב"ם כלל לא הביא להטבת חלום בחיבוריו וכבר עמדו על כך רבים. ומה ענין תענית להטבה, תרי מילי נינהו. ויפה כתב ערוך השולחן רפח, ג: ופשיטא כשהרהר ביום או שישן בכרס מליאה דאין בזה שום ממשות כמ"ש. ועתה נוהגים לילך אל החכם שבעיר לפתור לו החלום והוא פותרן לטובה ולברכה. ולא ירגיל אדם בחלומות.

הרב צפניה ערוסי הלוי

להנצחות
ופרסום בגליון:
052-7678393

לקבלת הגליון בדוא"ל בקביעות
בכל ערש"ק, יש לשלוח בקשה לכתובת:
a740700@gmail.com